

MESNEVÎ'NİN TÜRKÇE MANZUM TERCÜME VE ŞERHLERİ
(*Turkish Verse Translations and Commentaries of Mesnevi*)

Ahmet TOPAL*

ÖZET

Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eseri yazıldığı tarihten bu yana manzum ve mensur olmak üzere Türkçeye defalarca tercüme edilmiş, bu eseri anlamak adına şerhler yazılmıştır. Bu makalede bu tercüme ve şerhlerden manzum olanları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, tercüme ve şerhler

ABSTRACT

Mevlânâ's Mesnevî has been translated into Turkish continually since it was written, both in verse and prose forms. Books of commentary have been written in order to have a better understanding of the work. In this article, the translations and books of commentary in verse are studied.

Keywords: Mevlânâ, Mevlânâ's Mesnevî, translations and books of commentary.

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si edebi bir eser olmaktan öte bir öneme sahiptir. Kaynağını büyük oranda Kur'an-ı Kerim ve hadislerden alan eser bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in tefsiri gibi düşünülmüş, Mağz-ı Kur'ân olarak adlandırılmıştır. Mevlânâ, "*Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecek, onları yönetecek ve onlara önderlik edecektir.*"¹ diyerek *Mesnevî*'yi bir mürşid olarak göstermiştir. Bu yüzden Mevlevî şeyhler ve mesnevî-hânlar *Mesnevî*'yi okumakla yetinmemiş zaman zaman ezberleme yoluna da gitmişlerdir. Bütün Kur'ân'ı ezberlemiş Kur'ân hafızları olduğu gibi, *Mesnevî* hafızları da vardı.² Mesnevî-hânlara ve şeyhlere *Mesnevî*'yi ezberleme imkanı tanıyan en önemli etken şüphesiz *Mesnevî*'nin manzum oluşudur. Şiir dili vezin, kafiye gibi unsurlarıyla bir ahenk sağlamanın yanında hatırdı kalıcılığı da beraberinde getirmektedir.

Mevlevî şairlerin tercüme ya da şerhlerini manzum olarak kaleme almalarını da şiir dilinin bu imkanlarına bağlamak mümkündür. Manzum tercüme sahiplerinden Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu eserinin önsözünde nazmı nesre tercih ediş sebebinin şöyle dile getirir: "*Manzum olmalıdır ki ezberlensin, hafızalarda yer tutsun. Nesir hafızaya yerleşmez; şiir ise ezberden ezberle aktarılabilir; elektriğin bakır telden geçmesi ne kadar kolaysa, bir şiirin nesre göre hafızada yer tutması da o kadar kolaylaşır. Halkımız yediden yetmişe Mevlânâ'yı işitir, duyar, yüce bir kişi olduğunu bilir.*"³

Mesnevî kaleme alındıktan kısa süre sonra başta İslam dünyasında olmak üzere oldukça büyük bir şöhret kazanmış, çeşitli dünya dillerine çevrilmiş ve bu eseri anlayabilmek için şerhler yazılmıştır. Daha önce Mevlânâ ve *Mesnevî*'sinin etkisini, doğu ve batı dünyasındaki tercüme ve şerhlerini içeren çok sayıda makale ve kitap bölümleri olmakla birlikte yapılan her çalışmayla beraber bu tercüme ve şerhlerin sayısı artmakta dolayısıyla konuyu yeniden ele almak ihtiyacı doğmaktadır. Biz bu makalede bu konuda daha önce yapılan çalışmalardan da istifade ederek yeni tesbitler ışığında *Mesnevî*'nin yalnızca manzum tercüme ve şerhleri üzerinde durduk.

1. Manzum Tercüme:

1.1 *Gülşehrî'nin*, Mantıkut-tayr'ı Feridüddin Attâr'ın aynı adı taşıyan eserinden hareketle yazılmış vahdet-i vücud anlayışını işleyen alegorik bir mesnevidir. Eser h.717/1317-1318'de kaleme alınmıştır. Gülşehrî'nin dört bin beyit civarında olan Mantıkut-tayr tercümesi daha çok Attâr'ın Mantıkut-tayrının

¹ Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celaleddin Rûmi*, TDV, Ankara, 1997, s. 32.

² H.Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken, İstanbul, 2001, s. 71.

³ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Mesnevî, Kendi Vezniyle Manzum Tercüme*, Ötüken, İstanbul, 1972, s. 2.

şerhi niteliğindedir. Bir diğer eseri Felek-nâmede olduğu gibi bu eserinde de şair Attâr'dan başka Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* ve Kelile veDimne' den etkilenmiştir.⁴

Gülşehrî'nin *Mesnevî*'den mülhem olan bu eseri tam bir tercüme değildir. Şair *Mesnevî*'den, "Tûtî ve Hoca", "Nahivci ve Gemici", "Arslan ile Tavşan Hikayesi", "Uyurken Boğazına Yılan Giren Adam ile Onu Gören Atlının Hikayesi" ve "Tavuğun Besleyip Büyüttüğü Kaz Yavrularının Hikayesi" olmak üzere toplam beş hikayeyi tercüme etmiştir.⁵ Eser üzerine bir doktora tezi hazırlayan Müjgan Cunbur⁶ Gülşehrî'nin nübüvvetle velayet bahsi gibi ilim ve musiki gibi pek çok konuları *Mesnevî*'ye dayanarak yazdığını bu bakımdan *Mesnevî*'nin Divan edebiyatımız için kaynak kitap oluşunun yolunu Gülşehrî'nin açtığını; *Mesnevî*'den aldığı hikayelerin çokluğuna dayanarak da şairin Mevlânâ'nın ilk mütercimi sayılması gerektiğini savunur.⁷

Eser Remel bahrinin *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* kalıbyla yazılmıştır. Bu vezin hem Attâr'ın Mantikut-tayr 'ı hem de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin veznidir.

1.2. Mesnevî-i Murâdiyye, asıl adı Muinüddin bin Mustafa olan Muinî tarafından yazılmıştır. Gülşehrî'nin Mantikut-tayr adlı eserine *Mesnevî*'den tercüme ederek aldığı hikayeler bir yana bırakılırsa eser *Mesnevî* tercümelerinin ilkidir. Mesnevî-i Murâdiyye Sultan II. Murâd Hanın isteği üzerine H.839/M.1436 tarihinde kaleme alınmıştır. Sultanın isteğini kendi için bir lütuf olarak değerlendiren şair, *Mesnevî*'nin manâ-yı mutlak olup içinde bulunanların hak olduğunu, bunun için Türkçe şerh ederek mensup olduğu kavme bildirdiğini dile getirir⁸

Eser ismini *Mesnevî*'den almıştır. Muinî lakap olarak da Sultan II. Murâd Han'a izafeten Murâdiyye' yi seçmiştir.⁹

⁴ Sadettin Kocatürk, *Gülşehri ve Felek-name*, Kültür Bakanlığı Yay, 2. bsk, Ankara 2000, s. 28.

⁵ Kemal Yavuz, "Türk Edebiyatında Mesnevî'den İlk Tercüme Hikayeler ve Bazı Dikkatler", *Bildiriler, Uluslar arası Mevlânâ Bilgi Şöleni* (15-17 Aralık 2000), Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 2000, s. 356.

⁶ Müjgan Cunbur, *Gülşehri ve Mantikut-tayr'ı*, Ankara Üniversitesi DTCF, 1952; Eserin tıpkı basımı daha önce Agah Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır: A. Sırrı Levend, *Gülşehri, Mantikut-tayr*, Tıpkıbasım, TDK Yay, Ankara, 1957.

⁷ Müjgan Cunbur, "Mesnevî'nin İlk Mütercimi Gülşehri", *Mevlânâ Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlânâ Üzerine Araştırmaları*, haz: Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, Konya 1983, s. 33-34.

⁸ *Mesnevî-i Murâdiyye*, Muinî'nin Çevirisinden Hazırlayan: Kemal Yavuz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 13 ; Faruk Kadri Timurtaş, "Muinî'nin Manevî'si(Murâdiyye)-Mesnevî'nin İlk Manzum Çevirisi", *Bildiriler, Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, (15-17 Aralık 1973), Ankara, s. 258.

⁹ Yavuz, a.g.e, s. 14.

Esere giriş mahiyetinde 233 beyitlik bir bölümle başlanmıştır. Tamamen kendi beyitlerinden oluşan bu kısımda şair alışlagelmiş bir uygulamayla besmele ve hamdele özelliklerini gösteren iki beyitten sonra salavatla devam eder. Eserde tevhid ve na't bölümlerinin ardından sırasıyla dört halife, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî, Sultan Veled, Şeyh Hüsameddin ve şeyhi Abdurrahim'e yazılan övgülere yer verilmiştir. Bu bölümü şairin, eserinin bir müntehâb olduğunu ve Sultan Murâd için hazırlandığını belirten ifadeleri takip eder. İki cilt olarak hazırlanan *Mesnevî-i Murâdiyye* bu haliyle *Mesnevî*'nin yalnız birinci cildinin tam bir tercüme ve şerhidir.¹⁰

Tercümesini *Mesnevî*'nin vezni *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* vezniyle yazan Muinî tercüme ettiği hikayelerin dışında kısmen onların mevzuunu işlediği gazel ve kasidelerinde ise aruzun 14 farklı veznini kullanmıştır.¹¹

1.3. 15. yüzyıl şairlerinden Halvetiye tarikatine mensup Dede Ömer Ruşenî eserlerinde Mevlânâ tesirinin kuvvetle hissedildiği şairlerdendir. Öyle ki şairin dört mesnevisinden üçü, Çoban-nâme, Miskin-nâme ve Ney-nâme doğrudan Mevlânâ'dan ilham alınarak telif edilmiş eserlerdir.¹² Bunlardan Çoban-nâme ve Ney-nâme tercüme hissi uyandıran bazı beyitleriyle telif-tercüme olarak da değerlendirilebilir.

1475-76 yılında yazılan ve otuz altı başlık altında 530 beyitten oluşan Çoban-nâme ana hatlarıyla *Mesnevî*'de yer alan "Çoban ile Musa" hikayesinin etkisinde yazılmış telif-tercüme bir eserdir. Ruşenî eserin genel çerçevesini Mevlânâ'nın hikayesinden almış, yaptığı bazı değişikliklerle tercüme kokusunu gidermeye çalışmıştır.¹³

Şairin *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti üzerine kurulan ve bu nedenle Ney-nâme olarak adlandırılan eseri ise 1028 beyitlik bir mesnevidir. Ney-nâme, konusunu ve tercüme suretiyle bazı beyitlerini *Mesnevî*'den almakla birlikte büyük çapta orijinal bir eser hüviyeti göstermektedir.¹⁴

Hemen tamamında Mevlevîlikte önemli bir yeri bulunan ney'in anlatıldığı eserin tercüme olduğu anlaşılan ilk beş beytini aşağıya alıyoruz:

Dinle neyden ne hikayetler kılır
Ayrulıktan ne şikayetler kılır

¹⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 15

¹¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 20.

¹² O. Kemal Tavukçu, *Dede Ömer Ruşenî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Suna, Erzurum, 2005, s. 100.

¹³ Hidayet Ünal, *Ruşenî Ömer Dede'nin Çoban-nâme Mesnevisi, (inceleme-metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2003, s. 18.

¹⁴ Mustafa Uzun, *Dede Ömer Ruşenî, Ney-nâme*, İstanbul, 1990, s. XVII.

Nây-idüm nâyî neyistândan meni
Ol cihân-ı bâğ u bostândan meni

Kesdi uş bu ‘âleme saldı meni
Benüm için inledüp merd ü zeni

Ol cihandan bu cihâna gönderüp
Şeklümi bir özge şeikle dönderüp

Ya’ni nâyîden ki ne dir dinlegil
Dinleyüp hoş kıssasını anlagil¹⁵

1.4. 15.yüzyıl Mevlevî şairlerinden İbrahim Bey, Divan’ında Mevlânâ’nın *Mesnevi*’sinde geçen 12 hikayeyi manzum olarak tercüme etmiştir.¹⁶ İbrahim Bey divanı doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁷

1.5. Fatih dönemi şairlerinden Çelebi Halife olarak da bilinen Cemâlî-i Halvetî(ölm.1494)’nin Risâle-i Fakriyye adlı eserinde de *Mesnevi*’den tercüme hikayeler ve bunların şair tarafından yapılan şerhleri vardır. Risâle’de yer alan “Hâce bâ Tûtî” başlıklı hikâye *Mesnevi*’nin birinci cildinde 1547. beyitten itibaren anlatılan “Tâcir ile Papağan” hikayesinin tercümesidir.

Risâle-i Fakriyye’deki “Hikâyet-i Çubân” başlıklı bölüm ise *Mesnevi*’nin ikinci cildinde 1720. beyitten sonra yer almaktadır. Şair bu hikayeyi *Mesnevi*’den aktardığını

İşit imdi diyeyin bir hikâyet
Ki vardur Mesnevîde bu rivâyet

beytiyle ifade etmiştir. Cemâlî daha sonra,

İşit te’vîlin anuñ sen ey bende
Ki tâ yol bulasın sırrına tende

beytiyle tercüme ettiği hikayenin şerhine geçer.

Mesnevi’nin birinci cildinde 3013. beyitle başlayan ve kurt ile tilkinin bir aslan maiyetinde ava gitmelerini anlatan hikaye Risâle-i Fakriyye’de “Hikâyet-i Gürg ü Şîr ü Rübâh” başlığı altında 73 beyitte anlatılmıştır.

¹⁵ Uzun, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁶ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay, İstanbul 2004, s. 211.

¹⁷ Kadir Güler, *İbrahim Bey Divânı, İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

Risâle-i Fakriyye Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 3264 numarada şairin bir diğer eseri Cevâhir'ü-l Kulûb adına kayıtlı bir mecmuada yer alır.

1.6. Bu dönemin bir başka mutasavvıf şairi Yûsuf-ı Hakîkî'nin de *Mesnevî*'den manzum tercümelemeleri vardır.¹⁸ Yûsuf-ı Hakîkî, Tasavvuf Risalesi'nde tasavvuf, sûfî, gönül, kalp, mürit, mürşit tanımları yaparken *Mesnevî* beyitlerinden misaller de verir. Şairin bu eseri Metaliu'l-Îmân adlı bir diğer eseriyle beraber yayımlanmıştır.¹⁹

1.7. Nazmî-i Halvetî'nin, Sırr-ı Manevî isimli manzum tercümesi *Mesnevî*'nin yalnız birinci cildinin tercümesidir. Bu eser, H.1087/M.1676 yılında aruzun *fâilâtün/ fâilâtün /fâilün* vezniyle ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır.²⁰

1.8. Süleyman Nahifî, Mevlânâ'nın eserini Mesnevî-i Şerif ismiyle tercüme etmiştir. Nahifî(ölm.1738)nin tercümesi *Mesnevî*'nin manzum tam tercümesidir. Nahifî Efendi 1712 yılında başladığı tercümesini 1730 yılında, on sekiz senede bitirebilmiştir. *Mesnevî*'nin kendi vezniyle tercüme edilen eser söz konusu tercümelemeler içinde en çok okunanlardan biri olmuştur. Eser Ferruh Efendi'nin, Mevlânâ'ya ait olmayan yedinci cilt tercümesiyle birlikte 1851-1852 yılında Mısır'da Bulak Matbaasında basılmıştır.²¹ Mesnevî-i Şerif ayrıca Amil Çelebioğlu tarafından aslıyla birlikte günümüz Türkçesine aktararak *Mesnevî*'nin altı cildini içeren üç cilt halinde yayımlanmıştır.²²

1.9. Zaman zaman mütercimler *Mesnevî*'yi Mevlânâ'ya ait olmayan bir yedinci ciltle beraber Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. Bunlardan biri olan Tokat Mevlavî şeyhi Hafız Mehmed Emin, tercümesini III. Selim devri vezirlerinden Gazi Yusuf Paşa'ya(ölm.1816) ithaf etmiştir. Eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmaları arasında 6323 numaradadır.

1.10. Enderun'da yetişen 1836'da İstanbul'da vefat eden Şakir Mehmed de yedinci cildi Mevlânâ'nın sanarak tercüme etmiştir. Mevlânâ'nın eserini Mesnevî-i Şerif Ma'a Terceme-i Manzûme-i Türkî ismiyle tercüme eden Şakir

¹⁸ Yakup Şafak, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlânâ ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar", *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya 2002, s. 250.

¹⁹ Ali Çavuşoğlu, *Yusuf-ı Hakîkî, Tasavvuf Risalesi ve Metaliu'l-Îmân, İnceleme ve Metin*, Akçağ, Ankara. 2004.

²⁰ Osman Türer, *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî, Hayatı, Şahsiyeti*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1988, s. 109.

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka, İstanbul, 1983, s. 145.

²² *Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmiş Manzum Nahifî Tercümesi*, Haz. Amil Çelebioğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967.

Mehmed'in çevirisi H.1251/M.1835 yılında tamamlanmıştır. Eserin tercümeden bir yıl sonra istinsah edilmiş bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze kısmında Türkçe yazmalar arasında 6308 numarada kayıtlıdır.²³

1.11. Abdâl ve Kara Şemsî adlarıyla da bilinen Süleyman Şemsî (Konya1828-Hanya 1886), 19. yüzyıl Mevlevî şairlerindedir.²⁴ Şems'in "Terceme-i Me'ânî-i Hij-Deh Ebyât-ı Şerif-i Mesnevî-i Manevî"si divanında yer alan manzum bir çeviridir.²⁵

1.12. *Mesnevî*'nin Türkçe'ye hece vezniyle yapılan tercümeleri de vardır. Bu tür tercümelerden biri Feyzullah Sacit Ülkü'ye aittir. Feyzullâh Sacit Ülkü *Mesnevî*'nin yalnız birinci cildinden 4118 beyitlik bir tercüme yapmıştır.²⁶ 1945 yılında Türkiye Yayınevi tarafından yayımlanan eser başarısız olarak değerlendirilmiştir.²⁷

1.13. Hece vezniyle *Mesnevî* tercümesi yapan bir diğer şair Mehmet Faruk Gürtunca'dır. Gürtunca *Mesnevî*'nin birinci cildinden 213 beyit tercüme etmiştir. Eser, Aslı, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla *Mesnevî* adıyla 1963 yılında Ülkü Yayınevi tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır.²⁸

1.14. Veysel Öksüz(1927-1993) *Mesnevî*'yi kısmen de olsa manzum tercüme edenler arasındadır. Mütercim eserinde aruz veznini değil hece veznini tercih etmiştir. Şairin 21.1.1981' de tamamladığı 4003 beyitlik tercüme sade bir dille ve yer yer serbest bir yorumla ele alınmıştır.²⁹

1.15. İbnü's-seyyid Galib de *Mesnevî*'yi kısmen manzum olarak tercüme etmiştir. Eser *Mesnevî-i Şerif Tercümesi* ismiyle H.1315 yılında İstanbul'da basılmıştır.³⁰

1.16. Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Mesnevî-Kendi Vezniyle Manzum Tercüme: Hacitahiroğlu'nun manzum tercümesi kadar bu tercüme yazdığı önsöz de dikkate değerdir. Kendinden önce yazılan tercüme ve şerhlerin isimlerinin verilip bunlardan bazılarının eleştirildiği; hece ve aruz arasında bir*

²³ İsa Çelik, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.19, Erzurum 2002, s. 78.

²⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay, C.I, s. 9.

²⁵ Necip Fazıl Duru, "Mevlevî Şeyhi Ağâ-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf*, S.11, 2003, s. 162.

²⁶ Hacitahiroğlu, *a.g.e.*, s. 9.

²⁷ Hacitahiroğlu, *a.g.e.*, s. 9; Mazioğlu, *a.g.e.*, s. 294.

²⁸ Hacitahiroğlu, *a.g.e.*, s. 9.

²⁹ Emine Yeniterzi, "Mevlânâ Aşığı Konyalı Bir Şair: Veysel Öksüz", *Yedi İklim*, S.57, Aralık 1994, s. 87.

³⁰ Çelik, *a.g.m.*, s. 79.

mukayesenin yapıldığı bu bölüm önsöz olması itibariyle ayrıca eserin telif sebebini de verir. Mütercim eserini yazma nedenini şöyle dile getirir: "...*Üstelik Mesnevî'nin herkesin okuyup anlayabileceği bir Türkçe ile yapılmış, manzum bir tercümesi de yoktur. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i manzum ve sade bir dille yazıldığı için 550 yıldan beri milyonların malı olmuş, kolayca ezberlenmiş ve hafızadan hafızaya geçmiştir. Hemen herkes Mevlid'den birkaç da olsa ezbere beyitler okuyabilir.*

İşte bu eksikliği duydum ve gücümün yetebileceği kadar birazcık olsun giderme yoluna çıktım..."³¹.

Eserini halkın kolayca anlayabileceği bir dille yazmak istediğini belirten Hacıtahiroğlu tercümesinde aruz veznini kullanmış ve eserinde *Mesnevî'* nin kendi vezni olan *fâilâtün/failâtün/fâilün* veznini tercih etmiştir.

Hacıtahiroğlu *Mesnevî'* nin yalnızca 2112 beytini tercüme etmiştir.

1.17. *Mesnevî'* den manzum tercüme yapanlardan biri de Konyalı şair Feyzi Halıcı'dır. Halıcı'nın eseri bir sunuş ve Mevlânâ'nın *Mesnevî'* ye yazdığı önsözün tercümesiyle berâber yayımlanmıştır.³² Feyzi Halıcı da tercümesini *Mesnevî* vezniyle tercüme etmiştir. Eser şu beyitlerle başlar:

Duy şikâyet etmede her ân bu ney
Anlatır hep ayrılıklardan bu ney

Der ki feryâdım kamışlıktan gelir
Duysa her kim, gözlerinden kan gelir

Ayrılıktan parçalanmış bir yürek
İsterim ben derdimi dökmem gerek³³

1.18. Amil Çelebioğlu, *Mesnevî'nin ilk On Sekiz Beytinin Manzum Tercümesi* ismiyle manzum tercümlerin en son örneklerinden birini vermiştir. Çelebioğlu'nun tercümesi 1990 yılında yayımlanmıştır.³⁴ Çelebioğlu tercümesinin ilk beytini en başarılı ve en tanınmış olması hasebiyle Nahifi tercümesinden almıştır. Nahifi tercümesiyle ortak olan bu beyit şöyledir:

³¹ Hacıtahiroğlu, *a.g.e.*, s. 2.

³² *Mesnevî / Mevlânâ: Siir Olarak, Feyzi Halıcı*, Konya Arı Basımevi, 1986.

³³ Halıcı, *a.g.e.*, s. 23.

³⁴ Amil, Çelebioğlu, "Mesnevî'nin ilk On Sekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, S.195, 1990, s. 7.

Dinle neyden kim şikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede³⁵
Çelebioğlu, metnin üçüncü beytini,
Ayrılıklardan muztarib dil isterim
İştîyak derdin ona şerheyleyim

şeklinde tercüme etmiş, aynı beyte koyduğu dipnotta bunun yerine daha önce yazdığı dört farklı beyti de bir bilgi olarak vermiştir.³⁶

2. Manzum Şerhler:

2.1. Abdullah Bosnevî, Mehmet ; İlmi Dede'nin XVI. yüzyıl Mevlevî şairlerinden olan Yûsuf-ı Sineçâk'ın Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden 366 beyt seçmek suretiyle hazırladığı Cezîre-i Mesnevî adlı eserinin şerhini muhtevî Lemâhât-ı Lemeât-ı Bahrü'l Mesnevî adlı eserini manzum olarak şerh etmiştir.³⁷

2.2. Mevlevî şairlerden Cevrî'nin Hall-i Tahkîkat adlı eseri *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ve altı cildinden seçilen beyitlere beşer beyit şerh yazmak suretiyle oluşturduğu bir terkiib-benddir. Hall-i Tahkîkat tamlaması aynı zamanda eserin yazıldığı tarihi verir (H.1057/M.1645).³⁸ Tamamı 415 beyitten oluşan eserin ilk 61 beyitlik bölümünde şair tevhid, nat ve dört halifenin övgüsüne yer verir. Daha sonra "Der-beyân-ı intihâb-ı Mesnevî" başlığı altında;

Mesnevîden ders alub subh u mesâ
Nutk-ı Mollâ rûhuma oldı gıdâ

Sâ'id-i ikdâmı tesmîr eyledüm
Nüşhasın beş defa tahrir eyledüm

Ahir ol deryâdan oldum behre-ver
Kim çıkardum bir niçe sâfi Güher

Ya'ni idrakümce itdüm intihâb
Şeş suhufdan çihl beyt-i müstetâb

³⁵ Çelebioğlu, a.g.y, s. 7.

³⁶ Çelebioğlu, a.g.y, s. 7.

³⁷ İsa Çelik, "Klasiklerimiz/XIII. Mesnevî-i Manevî", *Tasavvuf, Mevlânâ Özel Sayısı*, S.14, 2005, s. 678.

³⁸ Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum 1998, s. 16.

Oldı her bir beyt gûyâ bir zebân
Eyler isti'dâd-ı insâmı beyân

Rabtına itdüm kemâl-i ihtimâm
Her biri beş beyt ile buldı nizâm

Oldı tab'um çün bu kâra mühtedi
Guşuma bir özge ma'nâ söyledi

Didi eyle şerh-i mazmûnın rakam
Evvelinden onsekiz beytün de hem ³⁹

beyitleriyle daha önce *Mesnevî*'yi beş kez istinsah ettiğini, altı ciltten seçtiği beyitler ile de eserini yazdığını belirtir. Şair bu eserinde ilk 18 beyti de dahil olmak üzere *Mesnevî*' den seçtiği kırk beytin şerhini yapar. ⁴⁰

2.3. Cevrî'nin *Mesnevî* şerhi olan bir diğer eseri Aynü'l Füyûz'dur. 1645 yılında yazılan Aynü'l- Füyûz, Yûsuf Sineçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sindeki beyitlerin şerhini içermektedir. ⁴¹ Yine burada da Cevrî, her beyte 5'er beyit eklemek suretiyle eserini yazmıştır. Şair seçilmiş beyitlerden bazısını tercüme bazısını ise şerh etmiştir. ⁴² Hall-i Tahkikat ile birlikte H.1269 yılında İstanbul'da basılan eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. ⁴³

2.4. Manzum bir *Mesnevî* şerhi olan Nahl-i Tecellî 17. yüzyıl Mevlevî şairlerinden Adnî Receb Dede'ye(ölm.1689) aittir. Eserin biri Konya'da diğeri Erzurum'da olmak üzere iki nüshasını tesbit edebildik ⁴⁴

³⁹ Ayan, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁰ Hasibe Mazioğlu, "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, (15-17 Aralık 1973), Ankara, s. 275..

⁴¹ Yûsuf-ı Sineçâk'ın bu eserine Abdullah-ı Bosnevî ve Cevrî'nin dışında Şeyh Gâlib (Turgut Karabey vd. , *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Erzurum, 1996; Mahmud Aslantürk, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Ü., SBE, Kahramanmaraş, 1996) ve Ali Derviş de mensûr birer şerh yazmışlardır. Bunlardan başka İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları 380 numarada Mekkî Efendi adında bir Mevlevî şairinin de Şerh-i Cezîre-i Mesnevî adıyla aynı esere bir şerhi kayıtlıdır.

⁴² Ayan, *a.g.e.*, s. 18.

⁴³ Selahaddin Hidayetoğlu, *Aynü'l-Füyûz-Cezîre-i Mesnevî'nin Manzum Şerhi-Cevrî İbrahim Çelebi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE. , Konya 1986.

⁴⁴ Bunlardan biri Konya'da Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları arasında 2094 numarayla kayıtlı olan bir mecmuada yer alır. Eserin ikinci nüshası Atatürk Üniversitesi Merkez kütüphanesi Seyfeddin Özege kitaplığı Agah Sırrı Levend Yazmaları arasında ASL 471

Şair Adnî eserinde *Mesnevî*'den toplam 339 beyit seçmiştir. Bu beyitlerin 334'ünün ortak özelliği "ışık" kelimesini ihtiva etmeleridir. Geriye kalanlar ise şairin seçtiği beyitlerin *Mesnevî*'nin hangi cildinde yer aldığını gösteririr.

Şair *Mesnevî*'den müntehab beytleri şerh ederken önce kendi beş beytine hemen ardından şerhettiği *Mesnevî* beytine yer verir. Bu haliyle *Mesnevî* beyitleri eserin şevahidi hüviyetindedirler.

Nahl-i Tecellî *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* vezniyle mesnevi nazım biçimi kullanılarak yazılmış bir eserdir. Şairin, Mevlânâ'ya ait beyitleri *Mesnevî*'nin hangi cildinden seçtiğini anlattığı beşer beyitlik kısımlar ise birer nazımdır.

KAYNAKLAR

- ASLANTÜRK, Mahmud(1996), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Ü., SBE, Kahramanmaraş.
- AYAN, Hüseyin(1998), *Cevrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum.
- CUNBUR , Müjgan(1952), *Gülşehri ve Mantıkut-tayr'ı* , Ankara.
- CUNBUR, Müjgan(1983), "Mesnevî' nin İlk Mütercimi Gülşehri", *Mevlânâ Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlânâ Üzerine Araştırmaları*, haz: Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, Konya.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali(2004), *Yusuf-ı Hakîki, Tasavvuf Risalesi ve Metalîu'l-İman, İnceleme ve Metin*, Akçağ, Ankara..
- ÇELEBİOĞLU, Amil(1990), "Mesnevî'nin ilk On Sekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, S.195.
- ÇELİK, İsa(2002), "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri", *A.Ü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.19, Erzurum.
- _____ (2005), "Klasiklerimiz/XIII. Mesnevî-i Manevî", *Tasavvuf, Mevlânâ Özel Sayısı*, S.14.

numarayla kayıtlıdır. Eserin Mevlânâ Müzesi İhtisas kütüphanesinde bulunan nüshası şairin hayatını ve eserlerini konu edinen bir doktora tezinde çalışılmıştır : Zehra Göre, *ŞAdnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Konya 2004. Ayrıca eser tesbit edilen iki nüshası karşılaştırılmak suretiyle tarafımızdan bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır: Ahmet Topal, *ŞAdnî Receb Dede, Nahl-i Tecellî, İnceleme-Metin*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 2006.

- DURU, Necip Fazıl(2003), “Mevlevî Şeyhi Ağâ-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi”, *Tasavvuf*, S.11.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki(1983), *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Anka, İstanbul.
- GÖRE, Zehra(2004), *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Konya.
- GÜLER, Kadir(1995), *İbrahim Bey Divânı, İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.
- HACİTAHİROĞLU, Abdullah Öztemiz(1972), *Mesnevî, Kendi Vezniyle Manzum Tercüme*, Ötüken, İstanbul.
- HİDAYETOĞLU, Selahaddin(1986), *Aynu'l-Füyûz-Cezîre-i Mesnevî'nin Manzum Şerhi-Cevrî İbrahim Çelebi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE., Konya.
- KARABEY, Turgut vd.(1996) , *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Erzurum.
- KOCATÜRK, Sadettin(2000), *Gülşehri ve Felek-name*, Kültür Bakanlığı Yay, 2. bsk, Ankara.
- LEVEND, A. Sırrı(1957), *Gülşehri, Mantıkut-tayr*, Tıpkıbasım, TDK Yay, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe(1973), “Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, (15-17 Aralık), Ankara.
- Mesnevî / Mevlânâ*(1986), *Siir Olarak, Feyzi Halici*, Konya Arı Basımevi.
- Mesnevî-i Muradiye*(1982), Muinî'nin Çevirisinden Hazırlayan: Kemal Yavuz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mesnevî-i Şerif*(1967), *Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi*, Haz. Amil Çelebioğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- ŞAFAK, Yakup(2002), “Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlânâ ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar”, *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla- KARTAL, Ahmet(2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay, İstanbul.
- TAVUKÇU, O. Kemal(2005), *Dede Ömer Ruşeyî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Suna, Erzurum.

- TİMURTAŞ, Faruk Kadri(1973) “Muinî'nin Manevisi(Muradiye)-Mesnevînin İlk Manzum Çevirisi”, *Bildiriler, Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, (15-17 Aralık), Ankara
- TOP, H.Hüseyin(2001), *Mevlevî Usul ve Adabı*, Ötüken, İstanbul.
- TOPAL, Ahmet(2006), *Adnî Receb Dede, Nahl-i Tecelli, İnceleme-Metin*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum, 2006.
- TÜRER, Osman(1988), *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmi, Hayatı, Şahsiyeti*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara.
- UZUN, Mustafa(1990), *Dede Ömer Ruşenî, Ney-nâme*, İstanbul.
- ÜNAL, Hidayet(2003), *Ruşenî Ömer Dede'nin Çoban-name Mesnevisi, (inceleme-metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum.
- YAVUZ, Kemal(2000), “Türk Edebiyatında Mesnevîden İlk Tercüme Hikayeler ve Bazı Dikkatler”, *Bildiriler, Uluslar arası Mevlânâ Bilgi Şöleni* (15-17 Aralık 2000), Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 2000
- YENİTERZİ, Emine(1997), *Mevlânâ Celaleddin Rûmî*, TDV, Ankara.
- _____ (1994), “Mevlânâ Aşığı Konyalı Bir Şair: Veysel Öksüz”, *Yedi İklim*, S.57.